

МІЖНАРОДНА МІСІЯ СПОСТЕРЕЖЕННЯ ЗА ВИБОРАМИ

Вибори Президента України (другий тур) – 21 листопада 2004 року

ЗАЯВА ПРО ПОПЕРЕДНІ РЕЗУЛЬТАТИ СПОСТЕРЕЖЕННЯ ТА ВИСНОВКИ

Київ, 22 листопада 2004 року – Міжнародна місія із спостереження за другим туром виборів Президента України (ММСВ) організована спільними зусиллями Бюро демократичних інституцій та прав людини ОБСЄ (ОБСЄ/БДІПЛ), Парламентської Асамблеї ОБСЄ (ПА ОБСЄ), Парламентської Асамблеї Ради Європи (ПАРЄ), Європейського Парламенту (ЄП) та Парламентської Асамблеї НАТО.

Цю заяву слід розглядати спільно із заявою ММСВ, оприлюдненою 1 листопада 2004 року після першого туру голосування. Ця заява виходить до повного й остаточного аналізу результатів спостереження щодо другого туру голосування.

ПОПЕРЕДНІ ВИСНОВКИ

Як і перший, другий тур виборів Президента України не відповідав цілій низці зобов'язань перед ОБСЄ і стандартів Ради Європи та інших європейських стандартів щодо демократичних виборів. Незважаючи на цілу серію серйозних недоліків, визначених заявою ММСВ від 1 листопада, влада не зуміла вжити коригувальних заходів між двома турами виборів, аби усунути упереджене висвітлення у державних ЗМІ, зловживання державними ресурсами та тиск на певні категорії виборців на підтримку пана Януковича. Загалом, органи державної виконавчої влади і Центральна виборча комісія (ЦВК) не проявили достатньої волі провести справді демократичні вибори.

День виборів, хоча голосування проходило загалом спокійно, спостерігачі, в цілому, оцінюють менш позитивно, ніж 31 жовтня. Це, зокрема, стосується центральних та східних регіонів. Спостерігачі відмітили більшу кількість серйозних порушень, у тому числі поодинокі випадки насилля, а також приклади залякування, спрямованого, в тому числі, проти спостерігачів, членів виборчих комісій та окремих виборців. Спостерігачі повідомляли про припинення повноважень або недопуск до роботи членів у багатьох дільничних виборчих комісіях. У більшості відвіданих виборчих дільниць були присутні працівники правоохоронних органів. У деяких випадках у процес втручалися, керували ним або іншим чином намагалися вплинути на виборців неуповноважені особи.

Незважаючи на підозріло високу явку виборців у деяких регіонах (96,31% у Донецьку та 88,41% у Луганську, згідно попередніх даних ЦВК по явці виборців), спостерігачами ММСВ повідомлялося, що тіснява на дільницях у східних регіонах була меншою, ніж деінде. Хоча кількість виборців, що не змогли проголосувати через неточності в списках виборців, у другому турі була меншою порівняно з першим туром, знову спостерігалися варіювання в залежності від регіону. Так, на сході країни через цю проблему не змогли проголосувати менше виборців.

Велика кількість виборців – близько 5% – було включено у списки виборців у день голосування. Майже усі з доданих виборців використали відкріпні посвідчення. Такі дані викликають занепокоєння через зловживання цими документами, про яке довгострокові

спостерігачі повідомляли ще до виборів, а також велика кількість виборців, які використали відкріпні посвідчення у день повторного голосування. Деяких виборців розвозили по областях автобусами. У цьому випадку також спостерігається варіювання за регіонами: більшість відкріпних посвідчень використано у південних регіонах та менше – у західних.

Оцінка спостерігачами процесу підрахунку бюлетенів є гіршою порівняно з 31 жовтня. Це пояснюється, в тому числі, менш належним загальним рівнем організованості, а також виникненням більшої кількості запитань щодо точності повідомлених результатів голосування. Серед проблем слід зазначити про недостатню увагу до безпеки бюлетенів та процедур підрахунку голосів. На майже половині виборчих дільниць були присутні неуповноважені особи, включаючи працівників правоохоронних органів та посадових осіб місцевих органів влади. У 10% дільниць деякі члени ДВК не змогли одержати копії протоколу, а у 18% дільниць ДВК не вивішали протокол для загального ознайомлення, як того вимагає закон.

Незважаючи на серйозні недоліки виборчого процесу, другий тур виборів надав виборцям можливість обрати між двома кандидатами з двома різними політичними програмами, не дивлячись на нерівні умови ведення виборчої кампанії. Проте, у Донецькій області попередні дані по явці виборців, оголошені ЦВК, є настільки малоймовірними, що викликають сумніви щодо того, чи було право вибору забезпечене. Активне громадянське суспільство ще раз продемонструвало високий рівень зацікавленості і участі з боку громадян України та їх прихильність до демократичних процесів.

Період між двома турами виборів був затьмарений постійною неспроможністю деяких державних структур поважати право громадян вільно здійснювати свій вибір, а також зберігати політичну нейтральність відповідно до своїх правових зобов'язань. Після оголошення офіційних результатів першого туру виборів спостерігачі повідомляли про випадки, коли на державних службовців та студентів чинився тиск задля підтримки пана Януковича, та про численні випадки утисків правоохоронними органами активістів агітаційної кампанії пана Ющенка.

Другий тур голосування було скомпрометовано такими суттєвими недоліками:

- Зловживання державними ресурсами на користь Прем'єр-міністра засвідчило нехтування фундаментального принципу розрізнення державних і партійних політичних інтересів;
- Окремі громадяни, які у своїх засобах до існування прямо чи опосередковано залежать від держави, були примушені отримати і здати керівництву відкріпні посвідчення. Спостерігачі повідомляють, що ці документи організовано збирались на робочих місцях. Тому громадянам не дали реалізувати своє виборче право, оскільки отримання такого документу автоматично позбавляє виборця права голосувати на виборчій дільниці за місцем первинної реєстрації;
- В інших регіонах відсутність належного обліку кількості виданих та використаних „відкріпних посвідчень” могла сприяти багаторазовому голосуванню, потенційно впливаючи, таким чином, на чесність результатів голосування. Занепокоєння з цього приводу підкреслюється численними фактами використання виборцями відкріпних посвідчень. Деяких виборців розвозили по областях автобусами.
- Недостатня прозорість при встановленні підсумків голосування в першому турі виборів і затягування з оголошенням офіційних результатів виборів з боку ЦВК призвели до скорочення періоду для виборчої кампанії, що негативно позначилось на вже і так напруженій політичній атмосфері;

- ЦВК не спромоглась надати дані про результати першого туру голосування по виборчих дільницях, підриваючи, таким чином, довіру до виборчого процесу. Незважаючи на багаторазові прохання МСВ ОБСЄ/БДППІ перед обома турами виборів, ЦВК не спромоглась надати інформацію про кількість бюлетенів, виданих кожній ТВК, та про кількість бюлетенів, переданих закордонним дільницям. Перед другим туром виборів Комісія не спромоглась надати МСВ ОБСЄ/БДППІ чи публічно оголосити кількість відкріпних посвідчень, переданих та виданих у кожному виборчому окрузі, та про кількість громадян, включених у списки виборців кожного виборчого округу у період між першим і другим туром голосування. Усе це засвідчило недостатню увагу до питань прозорості та відповідальності;
- Небажання ЦВК задовольняти скарги перешкоджало одержанню правової допомоги в разі порушень виборчого законодавства;
- Неспроможність місцевих органів виконавчої влади скласти правильні списки виборців, з якої б то причини не було, та явна неузгодженість застосовуваних територіальними виборчими комісіями (ТВК) та дільничними виборчими комісіями (ДВК) методів коригування виборчих списків між турами виборів;
- Припинення територіальними виборчими комісіями повноважень сотень членів ДВК від опозиції в останню хвилину у Кіровограді та у Донецькій, Закарпатській, Київській, Одеській та Волинській областях, знизили прозорість;
- Відсутність правових норм, які дають право спостерігачам від національних громадських організацій здійснювати спостереження за виборчим процесом, що суперечить зобов'язанням ОБСЄ;
- Між двома турами виборів продовжилась агітація провокаційного характеру, здебільшого спрямована проти пана Ющенка;
- Неприхована упередженість державних ЗМІ на користь Прем'єр-міністра в новинах та при висвітленні виборчої кампанії, що перешкоджало можливості опозиційного кандидата донести свою виборчу платформу до електорату на рівних умовах;
- Загальне обмеження вільного доступу громадськості до збалансованої інформації внаслідок існування так званих *темників* (вказівок щодо змісту та манери висвітлення новин), які ймовірно видаються державною адміністрацією.

Серед найбільш обнадійливих аспектів виборчого процесу слід зазначити такі:

- Громадяни у багатьох регіонах почувають себе більш упевнено у реалізації своїх фундаментальних прав на свободу самовираження, включаючи демонстрацію агітаційних матеріалів та символів;
- Вражаючий дисбаланс медійного висвітлення на користь Прем'єр-міністра був частково і до невеликої міри пом'якшений за рахунок ширшого висвітлення опозиційних думок, хоч і протягом короткого періоду, в окремих приватних ЗМІ.
- Більш ніж 300 журналістів відкрито висловили протест проти цензури й обмежень свободи вираження через *темники*;
- На державному каналі УТ1 відбулись перші за десятиріччя телевізійні дебати між двома головними кандидатами на пост Президента. Однак, трансляція в ефірі одразу після дебатів упередженого „круглого столу” є зловживанням державними ресурсами;
- Після першого туру голосування процес розгляду справ у Верховному Суді так само був відкритим і прозорим, і Суд задовольнив скарги у багатьох випадках, що були неправильно вирішені судами нижчого рівня та ЦВК;
- Розміщення в ефірі блоків громадської реклами, створеної Комітетом виборців України, підвищила обізнаність виборців про виборче законодавство;

- Співпраця зі спостерігачами з боку загальнонаціональних та більшості місцевих державних структур, включаючи Міністерство закордонних справ та Міжвідомчу робочу групу.

Прозорість процесу встановлення підсумків голосування та оголошення офіційних результатів виборів, ефективне та неупереджене вирішення пов'язаних із днем голосування та подальших скарг і апеляцій матиме вирішальне значення у формуванні остаточних оцінок щодо виборів Президента України 2004 р.

ММСВ закликає ЦВК діяти як політично нейтральний адміністративний орган та ще раз звертається до ЦВК з проханням опублікувати на веб-сторінці всі результати по ДВК за обидва тури виборів. Результати по ДВК першого туру виборів мають бути опубліковані без затримки. Попередні результати другого туру по ДВК мають бути опубліковані не пізніше моменту оголошення остаточних результатів виборів Центральною виборчою комісією. Такі дії підвищать прозорість виборчого процесу на найбільш вирішальному його етапі і зможуть переконати виборців і кандидатів у точності результатів виборів.

Спостерігачі ОБСЄ/БДПЛ залишаться в Україні для оцінки процесу визначення підсумків голосування у ТВК та ЦВК та відстеження процесу розгляду скарг та апеляцій. ОБСЄ/БДПЛ може надати у разі необхідності додатковий публічний коментар щодо виборчого процесу. ОБСЄ/БДПЛ опублікує повний Заключний звіт приблизно за шість тижнів після завершення виборчого процесу.

ММСВ висловлює подяку Міністерству закордонних справ, Міжвідомчій робочій групі Кабінету Міністрів України та іншим національним та місцевим органам влади за їхню допомогу та співпрацю в ході спостереження. Зокрема, ММСВ висловлює вдячність за зусилля усім тим виборчим посадовим особам, які намагались провести вибори у відповідності із законом та приписами.

ПОПЕРЕДНІ РЕЗУЛЬТАТИ СПОСТЕРЕЖЕННЯ

Передумови

Перший тур виборів Президента України 2004 р. відбувся 31 жовтня 2004 року. 10 листопада ЦВК оголосила офіційні результати виборів, які засвідчили, що жоден з 24-х кандидатів не забезпечив собі більше половини голосів виборців, і тому, у відповідності із виборчим законодавством, ЦВК призначила другий тур виборів на 21 листопада 2004 року. У цьому контексті закон визначає, що для того, щоб бути обраним, кандидату всього лише потрібно набрати більше голосів, ніж його опонент. Заплановано, що кандидат, який здобув успіх, вступає на пост не пізніше 8 січня 2005 року.

Встановлення підсумків голосування та оголошення результатів першого туру виборів

Закон про вибори надає ЦВК 10 днів на визначення офіційних результатів виборів у першому турі (тобто до 10 листопада). Однак, закон про вибори не встановлює крайнього строку складення і подання до ЦВК підсумкових протоколів ТВК та ДВК. Це є прогалиною у нормативно-правовій базі.

Швидкість, з якою ТВК встановлювали підсумки голосування (складали протоколи), варіювалась між регіонами. В окремих центральних регіонах, де попередні результати свідчили про відносно малий розрив між лідируючими кандидатами, було подано значну кількість скарг щодо процесу голосування та підрахунку голосів. У процесі встановлення підсумків голосування виникли серйозні труднощі у щонайменше 15 ТВО по країні, де були зафіксовані затримки із визначенням остаточних результатів голосування. Спостерігачам відомо про 10 ТВО, в яких принаймні на одній ДВК результати

голосування були визнані недійсними. Закон не містить норм, що конкретно передбачають проведення повторного голосування на дільницях, де підсумки виборів були визнані недійсними.

Спостерігачі мають документальні підтвердження того, що результати голосування з 4 ДВК в одному ТВО (Сумська область) були неправильно занесені у протокол ТВК про підсумки голосування, і сотні голосів, відданих за пана Ющенка, було передано пану Януковичу. Подібні випадки також були зафіксовані у Хмельницькій області.

Чільні учасники виборчої кампанії пана Януковича повідомили МСВ ОБСЄ/БДПЛ, що у Західній Україні мали місце виборчі махінації. Зокрема, стверджувалось, що було подано від 1,25 до 2 мільйонів незаконних голосів від імені виборців, які проживають за кордоном. Більше того, заявлялось, що 1,1 мільйонів голосів за пана Януковича були не враховані ДВК, які підтримують пана Ющенка. Після подальшого вивчення обох серйозних заяв ОБСЄ/БДПЛ не виявила жодних доказів на їх підтримку.

На рівні ЦВК стали очевидними проблеми з комп'ютерною обробкою попередніх результатів голосування. 2 листопада система припинила обробляти додаткові дані ДВК і зупинилась на позначці 97,6% оброблених результатів. На той час пан Янукович мав перевагу над паном Ющенком, хоча його відрив явно скорочувався. Згідно ЦВК, зупинка була обумовлена технічними неполадками. Опозиція заявила, що неспроможність надати повну інформацію про підсумки виборів була тактичним ходом, аби не допустити лідирування пана Ющенка.

10 листопада ЦВК оголосила результати виборів 31 жовтня. На відміну від попередніх неофіційних результатів, офіційні підсумки засвідчили, що пан Ющенко є лідируючим кандидатом, набравши 39,87% голосів проти 39,32% голосів пана Януковича. Іншими кандидатами, що набрали більше 1% були: пан Мороз (5,81%), пан Симоненко (4,97%) та пані Вітренко (1,53%). Відповідно до остаточних результатів виборів, кількість голосів, поданих за інших 16 кандидатів, які набрали найменше голосів, не перевищувала 500 000; в той же час ці кандидати заявляли, що подали до ЦВК в загальній сумі 10 000 000 підписів на підтримку їхньої реєстрації кандидатами.

9 листопада ЦВК припинила повноваження всіх членів ТВК №100 (Кіровоградська область) на тій підставі, що вони не виконали ввірених законом обов'язків. 10 листопада ЦВК прийняла рішення не вважати дійсними результати цього округу, пояснюючи це тим, що протокол ТВК не було „складено у відповідності із законом”. Підсумки голосування по ТВО №100 були виключені із офіційних загальнонаціональних результатів голосування. Рішення Верховного Суду, яким скасовано постанову ЦВК вважати результати виборів по ТВО №100 недійсними, вимагає від ЦВК врахувати протоколи ДВК в окрузі і внести поправки до офіційних результатів виборів. На сьогодні ЦВК не вдалась до жодних дій з цього питання, які незначною мірою збільшили б розрив між двома лідируючими кандидатами.

Після першого туру дані про результати виборів по всіх ТВК були оприлюднені ЦВК приблизно через 10 днів після виборів, але відсутність доступних для громадськості даних на рівні нижчому від ТВК не дозволяє мати адекватну картину про точність встановлення результатів виборів. ЦВК не реалізувала багаторазово заявлений намір опублікувати результати по всіх ДВК, суттєво знижуючи прозорість процесу встановлення результатів у ЦВК та надалі унеможливаючи перевірку точності підрахунку голосів кандидатами та громадянським суспільством.

Управління виборчим процесом

Незважаючи на два письмових прохання перед першим туром виборів, ЦВК не надала МСВ ОБСЄ/БДПЛ інформацію, включаючи дані про кількість видрукованих та переданих ТВК та закордонним дільницям бюлетенів. Під час процесу встановлення результатів першого туру ЦВК змінила свої дані про кількість виданих ТВК бюлетенів таким чином, щоб вона співпадала із задекларованою у протоколах територіальних виборчих комісій кількістю отриманих ними бюлетенів. Це викликало серйозне занепокоєння щодо спроможності ЦВК точно і безпечно керувати процесом виготовлення і розповсюдження бюлетенів.

Опозиція стверджувала, що під час першого туру було зловживання юридичними нормами, які дають змогу голосувати за відкріпними посвідченнями, і, як наслідок, було масштабне багаторазове голосування. ЦВК відповіла тим, що змінила папір, на якому друкуються відкріпні посвідчення, однак не зробила жодного кроку, аби покращити облік цих важливих документів, наприклад, збиранням даних про кількість розповсюджених, виданих та використаних посвідчень. У разі зловживань ці документи потенційно можуть вплинути на чесність виборів.

15 листопада МСВ ОБСЄ/БДПЛ направила письмове звернення до ЦВК з проханням надати інформацію про кількість бюлетенів та кількість відкріпних посвідчень, видрукованих і доставлених у кожну ТВК. ЦВК не оголосила публічно і не поінформувала МСВ ОБСЄ/БДПЛ про кількість видрукованих і переданих ТВК бюлетенів. Однак, 17 листопада ЦВК все ж оголосила, що до другого туру виборів було видруковано приблизно 1,5 мільйонів відкріпних посвідчень. 17 листопада МСВ ОБСЄ/БДПЛ письмово звернулася до ЦВК з проханням надати дані про кількість відкріпних посвідчень виданих виборцям у кожній ТВК. 20 листопада Місія зі спостереження звернулася з проханням надати дані про кількість додаткових виборців, зареєстрованих у кожній ТВК після першого туру. Те, що жодна інформація за запитом не була надана, знизило загальний рівень прозорості на найвищому рівні управління виборчим процесом та перешкодило зусиллям зі спостереження ОБСЄ/БДПЛ.

10 листопада ЦВК прийняла постанову стосовно окремих важливих проблем, які мали місце впродовж першого туру виборів. Наприклад, він роз'яснював, що ДВК можуть виправляти незначні помилки у списках виборців, такі як помилки у написанні імен, даючи змогу громадянам здійснювати свої права без необхідності мати рішення ТВК чи суду. Додатково постанова роз'яснювала обставини, за яких члени ДВК можуть бути звільнені від обов'язків через свою відсутність на засіданнях ДВК. Раніше цим положенням серйозно зловживали деякі ТВК увечері в день голосування першого туру. Так, до роз'яснення ЦВК з цього приводу у Полтаві було на сумнівних підставах позбавлено повноважень 27 голів ДВК. Однак, постанова не нагадує, що ДВК мають забезпечити дійсність бюлетеня шляхом проставлення печатки ДВК та підпису члена ДВК перед тим, як видавати його виборцю. Кілька спостерігачів повідомили про цю проблему 31 жовтня.

В цілому, між двома турами виборів склад виборчих комісій на нижчих ланках залишався стабільним. Члени ТВК і ДВК, призначені кожним з кандидатів, які брали участь у першому турі виборів, зберігають право бути членами цих органів і на час другого туру. Однак, знову ж таки, було зловживання юридичними нормами, аби виключити зі складу членів багатьох ДВК, наприклад, у Кіровоградській області, де з виборчого процесу була виключена велика кількість членів опозиції. Це також траплялось у Донецькій, Закарпатській, Запорізькій, Київській, Хмельницькій, Одеській та Волинській областях.

Списки виборців

Закон вимагає від місцевих органів виконавчої влади підготувати списки виборців, ґрунтовані на даних, доступних з різних джерел: паспортні столи, ЖЕКи, податкові органи, місцеві органи МВС тощо. Місцева влада була зобов'язана підготувати поновлені списки виборців до 1 липня 2004 року. Врешті-решт, відповідальними за підготовку списків виборців є місцеві органи виконавчої влади. Напередодні першого туру виборів списки були передані ДВК через ТВК.

До того ж, закон вимагає, щоб ДВК вивішували списки виборців „для загального ознайомлення”. Однак, більшість ДВК не сприйняли за обов'язок вивішувати списки виборців на дільницях для голосування, хоча зазвичай вони надавались на прохання виборців. Цей фактор міг приховати повні масштаби невідповідності виборчих списків від громадської уваги.

У день виборів 31 жовтня, спостерігачі ММСВ відзначили велику кількість помилок чи недоглядів у списках виборців, що поставило під сумнів дотримання принципу загального виборчого права. Майже всі ТВК, відвідані після першого туру виборів, повідомили спостерігачам, що неточні виборчі списки були головною технічною вадою.

У відповідності із законом, ТВК зобов'язані підготувати нові списки виборців для другого туру до 11 листопада. Однак, ТВК слід розпочинати цю роботу лише після оголошення ЦВК другого туру виборів. Ці два терміни співпали. Отже, ТВК не мали часу виконати свої обов'язки. Проте, у кількох виборчих округах ТВК, ДВК та місцеві органи влади почали оновлювати списки виборців із власної ініціативи ще до оголошення другого туру (ТВК у Харкові, Запоріжжі, Полтаві, Донецьку, Івано-Франківську та Ужгороді).

Нові списки мали б включати імена та дані тих осіб, які були додані до списку виборців під час першого туру виборів згідно рішень відповідних виборчих комісій та судів, і виборців, які досягли відповідного віку. Нові списки мали бути передані ДВК до 13 листопада. ДВК повинні були надати доступ до них для громадського ознайомлення і внести зміни у дані виборців, включаючи зміни місця проживання. Однак, є очевидним те, що закон передбачає внесення лише мінімальних змін у виборчі списки. Широкомасштабний перегляд списків не передбачений.

3 листопада Прем'єр-міністр видав інструкцію державним органам забезпечити надання правильної інформації виборчим комісіям про місце проживання громадян під час процесу виправлення виборчих списків. Однак, за оцінкою МСВ ОБСЄ/БДПЛ, саме місцеві державні адміністративні органи несуть першочергову відповідальність за неточності в початковому варіанті списків виборців. Спостерігачі відзначили, що багато ТВК та ДВК докладали багато зусиль, аби виправити виборчі списки, але час перед другим туром був обмежений і окремим ДВК у 18% територіальних виборчих округів бракувало відповідних ресурсів. Однак, в окремих регіонах ситуація варіювалась, а спостерігачі в Одесі та Запоріжжі поставили під сумнів зацікавленість місцевої виборчої адміністрації забезпечити точні списки виборців.

У Донецьку спостерігачі відвідали одну ДВК, де певні особи працювали над тим, що виявилось друкованим списком виборців. На питання чи вони є членами ДВК, вони відповіли, що вони є учасниками виборчої кампанії пана Януковича і що ДВК почне свою роботу лише наступного дня.

Тоді як ЦВК видала Постанови № 155 та № 1177 про уточнення списків виборців ... , спостерігачі повідомили про очевидний брак однорідності у способі, в який ТВК, ДВК та місцеві органи виконавчої влади вирішували проблеми неточності виборчих списків після першого туру виборів. В цілому, на середньому і нижчому рівнях управління виборчим процесом існували плутанина та невизначеність щодо процедури внесення поправок у

списки. До того ж, у багатьох випадках спостерігачі відзначали, що в межах одного і того ж виборчого органу одночасно використовувалось кілька „робочих списків”. Загалом спостерігачі повідомляли, що незважаючи на велику кількість програм громадського інформування, проведених ТВК на місцевому рівні, громадяни були не надто активними у тому, щоб прийти на ДВК і перевірити свої дані у списку виборців чи додати своє ім'я у список. Однак, у більшості територіальних виборчих округів ДВК перевіряли список поквартирно (ходили від квартири до квартири).

Як зазначалось раніше, ЦВК прийняла постанову, що роз'яснює ціле коло питань, що виявились проблемними 31 жовтня, включаючи роль ТВК та ДВК в усуненні помилок у виборчих списках. ЦВК надало ДВК повноваження змінювати дані у списках виборців без необхідності приймати формальне рішення в кожному з випадків. Постанова ЦВК могла дати можливість маніпулювання списками виборців на рівні ДВК.

Вирішення виборчих спорів після першого туру виборів

Після першого туру голосування більшість скарг, пов'язаних із виборами, було направлено в ЦВК. Продовжуючи тенденцію, помічену ще перед першим туром виборів, ЦВК була пасивною у розгляді стверджуваних порушень закону і з процедурних мотивів відхилила більшість скарг, не розглядаючи їх по суті. Велика кількість скарг стосувалася правильності протоколів ТВК про результати голосування. За багатьма протоколами ТВК, загальна кількість поданих голосів перевищувала кількість бюлетенів, виданих ТВК. Тим не менш, у всіх цих випадках більшість членів ЦВК проголосували за те, щоб „залишити без розгляду” кожну з цих скарг, мотивуючи таке рішення тим, що протоколи не є „рішеннями” чи „діями” виборчих комісій, а натомість – „математичними підрахунками”.

В цілому, Верховний Суд був більш активний і ефективний у розгляді заявлених порушень законодавства і скасував декілька постанов ЦВК. Загалом, процес розгляду справ у Верховному Суді, за яким спостерігала Місія зі спостереження за виборами (МСВ) ОБСЄ/БДПЛ, був відкритим і прозорим, і всі сторони мали можливість надати докази та навести правові аргументи на підтримку своїх клопотань. Рішення Верховного Суду у справах, що слухались між першим і другим туром голосування, видаються узгодженими з відповідними правовими нормами.

Варто відзначити, що Верховний Суд прийняв важливе рішення, що захищає виборче право, скасувавши постанову ЦВК про визнання результатів голосування у ТВО №100 недійсними. У цьому випадку ЦВК визнала недійсними результати голосування у цілому виборчому окрузі. Верховний Суд зазначив, що ЦВК порушила загальне виборче право виборців на 128 дільницях для голосування, а також, що ЦВК була зобов'язана визначити підсумки голосування на основі протоколів ДВК з метою забезпечення волевиявлення людей. Верховний Суд також зауважив, що результати голосування можуть бути визнані недійсними лише на рівні ДВК і з обмежених підстав, визначених Законом України „Про вибори Президента України”.

Різні апеляційні та місцеві суди також були активні у розгляді порушень виборчого законодавства. Хоча в деяких випадках рішення місцевих та апеляційних судів не узгоджувалися, загалом, судова система проявила більшу активність у розгляді порушень закону, ніж виборчі комісії. Іншим позитивним моментом є те, що Верховний Суд виправив рішення у багатьох справах, некоректно вирішених судами першої інстанції. Більшість скарг до виборчих комісій та судів було подано з боку команди пана Ющенка.

Виборча кампанія

Закон визначає, що період агітації до другого туру виборів починається з дня, наступного після офіційного призначення ЦВК повторного голосування. Оскільки ЦВК вирішила використати увесь відведений законом час на оголошення остаточних результатів першого туру виборів та оголошення другого туру, кандидати, що здобули успіх у першому турі, мали лише 9 днів на проведення виборчої кампанії. У період до 10 листопада відбулось дуже небагато значущих подій виборчої кампанії, серед яких виділяється великий мітинг у Києві 6 листопада на підтримку пана Ющенка. Виборчий штаб пана Януковича направив скаргу до ЦВК, оскільки мітинг був проведений до оголошення другого туру виборів. Після того як Верховний Суд зобов'язав ЦВК розглянути скаргу, Комісія визнала, що командою пана Ющенка було порушено закон. Спостерігачі зафіксували агітаційні заходи на підтримку пана Януковича 8 листопада в Криму.

Олександр Мороз, лідер Соціалістичної партії, підписав угоду про підтримку пана Ющенка в обмін на підтримку останнім конституційної реформи, яка має бути введена 1 січня 2005 року і набрати чинності з 2006 року. Серед інших кандидатів, що брали участь у першому турі виборів та підтримують пана Ющенка у другому турі: колишній Прем'єр-міністр Анатолій Кінах та Леонід Черновецький. В той час як міський голова Києва Олександр Омельченко публічно підтримав пана Ющенка, згода його партії („Єдність”) на подібну підтримку була не такою явною.

Президент Кучма та Наталія Вітренко, кандидат в Президенти від Прогресивної Соціалістичної партії в першому турі, підтримали Віктора Януковича. Петро Симоненко, лідер Комуністичної партії, закликав своїх виборців голосувати у другому турі проти обох кандидатів. Митрополит Української Православної Церкви Московського Патріархату Володимир підтримав пана Януковича. У багатьох церквах розповсюджувались агітаційні матеріали проти Ющенка, які стверджували, що він є „ворогом Православ'я”.

До того ж, обидва кандидати з-за кордону повідомлення про підтримку, провокуючи занепокоєння своїх опонентів. 12 листопада Президент Росії Володимир Путін зустрівся з Президентом Кучмою та паном Януковичем під час відкриття поновленої паромної переправи між Кримом і Росією - подією, що широко висвітлювалась ЗМІ. У репортажах ЗМІ Президент Путін бажав Януковичу успіхів у виборах. Хоча це була підтримка на нижчому рівні, пана Ющенка підтримала Європейська Народна партія – правоцентристське угруповання у Європейському Парламенті.

Після оголошення другого туру, у ЗМІ було відносно широке, хоча і незбалансоване висвітлення виборчих кампаній. Широко демонструвались і активно розповсюджувались агітаційні матеріали, й агітаційні заходи проводились обома кандидатами. Агітація Ющенка сконцентрувалась на маленьких плакатах та наклейках, а ті, хто його підтримував, часто одягали або прив'язували помаранчеві стрічки до машин, чіпляли їх на одяг, скульптури та у громадських місцях, хоча це і було значно менш помітним на сході країни. Бігборди на підтримку пана Януковича кидались у вічі по всій Україні.

Виборча кампанія п. Януковича присвятила більшість агітаційних зусиль підвищенню явки виборців у східних та південних регіонах, де за пана Янукович багато проголосувало у першому турі. Дійсно, пан Янукович особисто закликав шахтарів та жителів Луганської області голосувати, зазначаючи, що активність виборців в області слід підняти на 20%. Спостерігачі зауважили, що його агітаційна кампанія використовувала поквартирний обхід виборців, який, як повідомлялось, іноді був нав'язливим.

Загалом, атмосфера виборчої кампанії між першим і другим туром залишалась гарячою і міжособистісною. Знову розповсюджувались підбурювальні матеріали. Особливістю теледебатів були часті взаємні особисті звинувачення щодо ведення політики та ймовірної

причетності до корупції. Кандидати звинуватили один одного у поляризації політики під час виборчої кампанії.

17 листопада керівник виборчої кампанії пана Януковича на прес-конференції натякнув, що він покличе 30-40 тисяч шахтарів зі Східної України для захисту ЦВК від прихильників пана Ющенка. 19 листопада пан Янукович заявив, що він проти такої пропозиції. Тоді ж, 19 листопада, пан Ющенко закликав своїх прихильників зібратись на Майдані Незалежності у Києві після завершення голосування для того, щоб захистити своїх голоси.

Проблеми в реалізації громадянських та політичних прав

Слідом за оголошенням офіційних результатів 10 листопада більшість спостерігачів зафіксували численні випадки тиску на працівників державного сектору та студентів на підтримку Прем'єр-міністра. Такий тиск часто чинився державними чиновниками чи начальниками на роботі щодо своїх підлеглих. Спостерігачі також повідомили про кілька випадків перешкоджання агітаційним заходам опозиції.

ММСВ серйозно занепокоєна повідомленнями своїх спостерігачів про те, що керівництво пожежників, міліціонерів, податківців, митників, вчителів, лікарів та робітників деяких заводів у приватній власності на Волині, в Луцьку та у Львові попросило їх звернутись до ДВК за відкріпними посвідченнями і вимагало їх здати. Вилучення цих посвідчень могло перешкодити цим особам проголосувати, тим самим підриваючи виборчі права громадян. Більше того, такі явно узгоджені дії, здається, є спробою маніпулювання результатами виборів. Однак, незрозуміло хто саме дав вказівки керівництву.

Інші особливі приводи для занепокоєння включають:

- арешт і ув'язнення виборців, що спробували перевірити складені протоколи на виборчій ділянці у Сумській області;
- переривання агітаційних заходів у Кіровограді та утиски міліцією активістів виборчої кампанії п.Ющенка у Луганську;
- ув'язненим однієї в'язниці сказали, що вони мають дати 90% голосів за Януковича, щоб зберегти можливість на дострокове звільнення, побачення з сім'єю та привілеї;
- у Миколаївській області мало місце затримання та грубе поводження з активістами кампанії Ющенка та опозиційним депутатом за те що „смітили”, тоді як вони роздавали помаранчеві стрічки.

Роль державних структур під час виборчої кампанії

У другому турі все ще бракує чіткого розмежування між державними і партійними ресурсами. Державні чиновники продовжили агітувати від імені пана Януковича. Велика кількість місцевих державних чиновників та держслужбовців, таких як ректори університетів та керівники державних установ давали вказівки своїм підлеглим голосувати за пана Януковича. У Запоріжжі спостерігачі повідомляли, що якісь особи перевіряли записи про реєстрацію і питали виборців, за кого вони голосуватимуть. В одному випадку спостерігач повідомив, що в ролі таких опитувачів виступали міліціонери у формі.

В окремих випадках спостерігачі повідомляли, що правоохоронні органи та органи юстиції використовувались для тиску чи утисків членів виборчих комісій після першого туру виборів, а також, що місцеві посадовці втручались в роботу деяких ТВК. Ці дії

ставлять серйозне питання про політичну нейтральність окремих державних інституцій, їх повагу до прав громадян та незалежність виборчих комісій. Наприклад, в Івано-Франківській, Чернівецькій, Хмельницькій та Тернопільській областях, де пан Ющенко згідно офіційних результатів здобув переконливу більшість голосів, місцеві прокуратури відкрили кримінальні справи проти членів ТВК на незрозумілих чи сумнівних підставах.

Після оголошення результатів Президент Кучма звільнив 15 голів місцевих держадміністрацій в районах, де в усіх випадках Ющенко виграв перший тур виборів чи мав хороші показники. До того ж, спостерігачі отримали повідомлення про те, що місцеві посадовці підписали заяви про звільнення без дати або ж зазнали звинувачень через слабкі показники пана Януковича в окремих областях, наприклад, Полтавській.

В 9 областях спостерігачі помітили агітаційні матеріали, розміщені на будівлях державних установ. У 8 випадках вони були на користь пана Януковича. У щонайменше 10 областях виборчий штаб пана Януковича розміщувався в будівлі державної установи. Лише один такий випадок зафіксовано у зв'язку з паном Ющенком. У 15 областях, за повідомленнями спостерігачів, рівність умов для агітації була недостатньою або низькою.

Засоби масової інформації

2 листопада ОБСЄ/БДПЛ відновила моніторинг шести загальнонаціональних каналів телебачення, двох каналів, що мають часткове покриття на національному рівні, головних випусків новин на кількох регіональних каналах ТБ та дев'яти щоденних газет¹. Протягом одного тижня з часу першого туру виборів засоби масової інформації активно висвітлювали діяльність і позиції двох кандидатів - лідерів першого туру виборів.

Хоча багато виборців отримали змогу ознайомитись з ширшим колом поглядів, ніж напередодні першого туру виборів, Україні бракує сильних і незалежних ЗМІ, які могли б забезпечити виборцям збалансоване висвітлення виборчої компанії. З 2 по 20 листопада різні ЗМІ по-різному змальовували кандидатів та висвітлювали хід виборчої компанії. Три головних загальнонаціональних телевізійних канали *УТІ* (державної форми власності), „*Інтер*” і, меншою мірою, „*1+1*” (обидва телеканали приватні), продовжували проявляти упередженість на користь пана Януковича і проти пана Ющенка, повторюючи таким чином тенденцію, що спостерігалась напередодні першого туру виборів.

Пан Янукович отримав додаткову увагу ЗМІ у якості Прем'єр-міністра, отримавши, таким чином, перевагу ще до 11 листопада, коли розпочався офіційний агітаційний період. Широке трактування важливості, яка надається висвітленню Прем'єр-міністра проти його ролі як кандидата у випусках деяких державних та приватних ЗМІ, розмиває границю між державним урядовцем, який виконує свої офіційні функції, та кандидатом, зайнятим передвиборчою кампанією.

Натомість інші приватні канали – *ICTV*, *СТБ* та *Новий Канал* – озвучили більше розмаїття думок. Зокрема, вони надавали опозиції більше ефірного часу, включаючи прямий ефір, протягом якого вона оспорювала політичні думки опонентів і представляла власну виборчу платформу. Однак, потенційна глядацька аудиторія цих каналів менша, ніж трьох інших телемовних компаній.

Політичне наповнення новин на головних телеканалах продовжує контролюватись через „*темники*” (вказівки), які містять інструкції для редакторів висвітлювати лише окремі точки зору на політичні теми, події та проблеми, оминаючи інші, і обмежуючи таким

---

¹ Телебачення: державний канал *УТІ*, приватні канали *Інтер*, *1+1*, *ICTV*, *СТБ*, *Новий Канал*, *ТРК Україна* та *5 Канал*. Газети: державні „*Урядовий Кур'єр*”, „*Голос України*”, приватні „*Факти и Коментарии*”, „*Сегодня*”, „*День*”, „*Сільські Вісті*”, „*Україна Молода*”, „*Дзеркало Тижня*” та „*Вечірні Вісті*”

чином доступ громадськості до збалансованої інформації. Спостерігачі отримали численні повідомлення, що ці вказівки видаються державними органами. Тоді як МСВ ОБСЄ/БДПЛ не мала змоги перевірити подібні твердження, місія провела детальний аналіз новин у прайм-тайм, присвячених подіям в середині країни на *УТІ*, *Інтер* та *1+1*. За тенденцією, подібною до поміченої перед першим туром виборів, майже 44% новин були подані в сумнівно подібній манері, що ставить питання про редакційну свободу трьох каналів.

Перед першим туром виборів, багато журналістів з чотирьох телевізійних каналів зініціювали заяву проти цензури на головних ТБ компаніях. На сьогодні ця заява була підписана більш ніж 330 журналістами з різних телеканалів. 3 листопада диктор головного вечірнього випуску новин на *УТІ* відмовився зачитати заяву виборчого штабу пана Януковича з приводу теледебатів, зазначаючи, що якщо б заява була оприлюднена, то було б необхідно подати і точку зору опозиційного кандидата. Однак, 9 листопада керівництво державного телебачення повідомило, що диктор новин більше не працює на *УТІ*. 15 листопада диктор подав позов до Київського міського суду проти *УТІ* з вимогою поновити його на роботі диктора і відшкодувати завдані збитки.

Інші 13 журналістів головної програми новин на *УТІ* написали проект „угоди про редакційну політику”, спрямованої на повне, точне та збалансоване висвітлення новин та на обмеження тиску на журналістів чи керівництво телекомпанії. Однак, керівництво *УТІ* відмовилось підписувати цей документ.

УТІ виконав рішення ЦВК надати ефірний час кандидатам і, що стало позитивною подією, вперше за 10 років відбулись телевізійні дебати на *УТІ* між двома головними кандидатами в президенти. Інші телеканали також транслювали дебати. Після дебатів *УТІ* провело в ефірі „круглий стіл” - упереджену програму обговорення, в якій взяли участь лише прихильники Прем'єр-міністра.

Позитивною подією стало те, що *УТІ* розмістило в ефірі рекламу, спрямовану на інформування громадськості, створену відомою громадською організацією „Комітет виборців України” з метою підвищення обізнаності виборців про виборчі норми, участь громадян у виборах та для заохочення громадськості (виборців) до перевірки особистих даних у виборчих списках. Однак, спостерігачі повідомили, що у деяких регіонах Східної України кілька громадських організацій, що підтримують Януковича, розмістили агітаційні повідомлення, які вводять в оману, видавши їх за блок соціальної реклами.

Закон вимагає, аби засоби масової інформації висвітлювали виборчий процес об'єктивно, а не на користь окремого кандидата. *УТІ*, *Інтер* та *1+1* явно порушили цю норму, транслюючи рекламу проти пана Ющенка, яка не мала позначки „платна реклама”, а отже могла бути створена з власної ініціативи. Оскільки зміст реклами перейшов допустимі межі агітаційних звернень, розпалюючи потенційні міжетнічну, расову або релігійну ворожнечу, розміщення цих блоків в ефірі суперечило закону і можливо Конституції.

Аналіз МСВ ОБСЄ/БДПЛ показав, що за три тижні до другого туру виборів у програмах новин та програмах про поточні події *УТІ* присвятило пану Януковичу 84% політичних і виборчих новин у прайм-тайм, з яких 99% були оцінені МСВ такими, що є позитивними або нейтральними за характером. За різким контрастом, протягом того самого періоду пану Ющенку було присвячено лише 16% подібного ефіру, з яких 46% мали негативне забарвлення.

Чітко демонструючи прихильність до Прем'єр-міністра, *УТІ* цілком не виконало юридичних зобов'язань забезпечити рівне ставлення до двох кандидатів під час виборчого процесу. Жодних правових санкцій до *УТІ* не було застосовано напередодні другого туру

виборів. Політичне наповнення каналу протягом виборчої компанії є одним із найбільш відвертих випадків зловживання державними ресурсами та нерозрізненням між інтересами урядовців та потребами громадськості в об'єктивній інформації.

У політичному і виборчому фокусі *Інтера* була діяльність пана Януковича, здебільшого в якості Прем'єр-міністра. Канал присвятив 71% своїх прайм-тайм новин про політику та вибори, у винятково позитивному ключі, пану Януковичу. Натомість, упродовж того самого періоду пану Ющенку було присвячено 29% подібного ефіру, переважно нейтрального чи негативного характеру. Другий з „великої двійки” приватних телеканалів, *1+1*, надав опозиції більше ефірного часу, ніж напередодні виборів 31 жовтня, особливо перед оголошенням офіційних результатів виборів. Однак, з 11 листопада канал *1+1* прийняв таку ж редакційну політику, як *УТ1* та *Інтер*, і вдався до відкритої підтримки пана Януковича. Інші приватні телеканали, *ICTV*, *СТБ* та *Новий Канал*, висвітили ширше коло політичних поглядів та думок.

Два канали з частковим національним покриттям, щодо яких МСВ БДПІЛ проводила моніторинг, мають дуже відмінні політичні позиції. *ТРК Україна* продемонструвала відкриту підтримку Прем'єр-міністра, тоді як *5 Канал* продовжив прихильно висвітлювати пана Ющенка. Напередодні першого туру цей канал зазнав і повідомляв про різні перешкоди, що чинилися мовленню. Напередодні другого туру виборів про жодні такі перешкоди не повідомлялось.

Друковані ЗМІ продовжили висвітлювати розмаїття думок, однак виявляли сильну прихильність до або проти одного з кандидатів. Державна газета „*Урядовий Кур'єр*” виявила прихильність до Прем'єр-міністра, присвятивши йому 96% політичних повідомлень і репортажів про вибори, здебільшого позитивного забарвлення. Інша газета державної власності, „*Голос України*” у своїх повідомленнях критично ставилась до пана Януковича у матеріалах про політику і вибори.

З 14 регіональних телеканалів, щодо яких МСВ ОБСЄ/БДПІЛ проводив моніторинг, 8 надали підтримку пану Януковичу. Наприклад, в Одесі державне телебачення присвятило 100% політичних і виборчих новин у прайм-тайм Прем'єр-міністру, винятково позитивного чи нейтрального забарвлення. Натомість державна телемовна компанія в Івано-Франківську - *ТБ Галичина* - присвятила 67% позитивного і нейтрального висвітлення пану Ющенку.

День повторного голосування та підрахунок голосів

На час написання звіту, спостерігачі ММСВ склали і надіслали звіти з понад 2 300 виборчих дільниць. Знову ж, голосування проходило у загалом спокійній обстановці, однак порівняно із першим туром виборів спостерігачі відзначили більше інцидентів на виборчих дільницях (7% із відвіданих виборчих дільниць). Спостерігачі повідомили про те, що на 15% виборчих дільниць окремі члени ДВК були позбавлені повноважень або недопущені до роботи. Загалом, оцінка спостерігачами атмосфери, в якій проходило голосування, була менш позитивною порівняно із 31 жовтня, адже 8% із них оцінили її як погану або дуже погану. Міліція була присутня на виборчих дільницях у великій кількості (59%), а на 4% відвіданих спостерігачами дільницях неуповноважені особи втручались чи керували процесом, що схоже на показники 31 жовтня. На 36 відвіданих виборчих дільницях сторонні особи намагались чинити вплив на виборців.

На подив, у світлі надзвичайно високої явки виборців в окремих східних регіонах (наприклад, Донецьк, де явка в окремих ТВО склала 98%, та Луганськ...) про випадки тісняви на дільницях у східних регіонах (4% виборчих дільниць) повідомлялось менше, ніж у північних регіонах (12 % виборчих дільниць). У східних регіонах були помічені й

інші аномалії. Наприклад, тоді як у більшості регіонів середній показник голосування через „пересувну скриньку для голосування” (тобто за межами виборчої дільниці) складав 4%, на сході (Донецька, Луганська та Харківська області) цей показник в середньому становив 8%.

31 жовтня спостерігачі повідомляли про помилки і прогалини у списках виборців. 21 листопада не змогли проголосувати значно менше виборців, а у тих випадках, де про це повідомлялось, йшлося про значно менші цифри, ніж раніше. Однак, ще раз, дані по регіонах різні. Найбільша кількість осіб, що не змогли проголосувати з подібних причин, зафіксована у південних областях, а найменша – на сході.

Грунтуючись на інформації, наданій ДВК, спостерігачі зафіксували кількість виборців, зареєстрованих на кожній з виборчих дільниць. 31 жовтня середній показник по країні становив 1813 виборців на одну виборчу дільницю, тоді як 21 листопада - 1838 виборців. Тим не менше, незважаючи на включення у списки додаткових виборців між першим і другим туром виборів, велика кількість осіб була включена у списки в день голосування (приблизно 5% всіх виборців, що проголосували). Переважна більшість виборців, доданих у списки, використали відкріпні посвідчення. Це викликає занепокоєння, зважаючи на зловживання, пов'язані із цими документами, відзначені напередодні другого туру виборів довгостроковими спостерігачами. Дані з цього приводу також різняться між регіонами. Найбільшу кількість відкріпних посвідчень використано у південних регіонах, а найменшу – у західних.

Загалом, бюлетені видавались виборцям у відповідності із нормами закону. Однак, спостерігачі відзначили, що процедури дотримувались менш ретельно, ніж у жовтні (відсоток порушень становить 2,3%, порівняно із 1% у жовтні). Таємність голосування не була забезпечена на 4% відвіданих дільниць. Викликає занепокоєння значно більша кількість заяв про серйозні порушення, отриманих під час другого туру виборів (майже 9% відвіданих виборчих дільниць) порівняно з першим туром (4%). Спостерігачі повідомили про більшу кількість серйозних порушень (101), включаючи 24 випадки, коли виборців перевозили від дільниці до дільниці для голосування, 12 випадків, коли цілий ряд підписів (які підтверджує отримання бюлетенів) у списку виборців були явно ідентичними, та 5 випадків підкидання бюлетенів (вкидання в урну пачки заповнених або позначених бюлетенів). На 11% виборчих дільниць було отримано скарги.

У 7% звітів спостерігачів організацію проведення голосування оцінено як погану або дуже погану. Дані по регіонах різнилися: голосування у західних та північних областях отримало негативну оцінку відповідно у 4% та 5% випадків. Однак, у центральних та східних регіонах ця цифра сягала відповідно 11% та 9%.

Щодо голосування, оцінка спостерігачів процесу підрахунку бюлетенів була гіршою, ніж 31 жовтня: 11% спостерігачів дали негативну оцінку. На кожній шостій відвіданій виборчій дільниці, ДВК не запакували та не опечатали списки виборців перед відкриттям урн, як вимагається законом (31 жовтня - 10%). На 17% виборчих дільниць, на яких велось спостереження, ДВК не оголосила кількість виборців, що проголосували (31 жовтня – 12%). На 8% виборчих дільниць, на яких велось спостереження, ДВК не визначала дійсність бюлетенів належним чином, а у 7% випадків члени ДВК не мали змоги вивчити бюлетені. На 10% виборчих дільниць окремі члени ДВК не отримали копії протоколів, а на 10% виборчих дільницях ДВК не вивішали протоколи для загального ознайомлення, як того вимагає закон. На майже половині виборчих дільниць були присутні неуповноважені особи, включаючи міліціонерів та місцевих державних чиновників. У 3 випадках неуповноважені особи втручались у процес підрахунку.

Загалом, атмосфера під час обрахунку була більш напруженою: 23% спостерігачів повідомили про суперечки між членами ДВК під час процесу підрахунку голосів, хоча напруженість і не визначалась головною проблемою. Організація процесу підрахунку голосів з боку ДВК отримала погану оцінку на 15% виборчих дільниць. Як повідомляється, на 11% виборчих дільниць спостерігачі дали погану або дуже погану оцінку точності результатів (31 жовтня – 5%).

Підрахунок та оголошення результатів другого туру виборів

Після першого туру ЦВК модернізувала систему комп'ютерної обробки результатів. ЦВК почала оглошувати попередні результати приблизно о 01.00 годин в ніч після голосування. Грунтуючись на 76 звітах зі спостереження на рівні ТВК, у 9% випадків спостерігачі оцінили процес як поганий чи дуже поганий. Прозорість процесу підрахунку визначалась низькою у кожній п'ятій ТВК. У кожній третій були присутні неуповноважені особи, здебільшого офіцери міліції. Хвилювання були зафіксовані у кожній восьмій ТВК. У кожному сьомому випадку спостерігачам відмовляли в ознайомленні з результатами комп'ютерної обробки даних. Для визначення результатів другого туру закон надає ЦВК 15 днів.

Через 12 годин після закриття дільниць ЦВК представило попередні результати підрахунку 75% голосів.

Єдиним офіційним документом є англomовна версія.

ІНФОРМАЦІЯ ПРО МІСІЮ ТА ПОДЯКИ

Пан Брюс Джордж, Віце-Президент Парламентської Асамблеї (ПА) ОБСЄ, Спеціальний координатор, призначений Діючим главою ОБСЄ, очолює команду короткострокових спостерігачів ОБСЄ. Пан Дорос Крістодулідес, член Парламенту Кіпру очолює делегацію Парламентської Асамблеї Ради Європи (ПАРЄ), пан Лучіо Малан, член Сенату Італії, очолює делегацію Парламентської Асамблеї НАТО (ПА НАТО). Пан Марек Шівець, очолює делегацію Європейського парламенту (ЄП). Посол Герт-Гінріх Аренс очолює Місію ОБСЄ/БДПЛ зі спостереження за виборами Президента України.

Місія ОБСЄ/БДПЛ зі спостереження за виборами розпочала роботу в Києві 31 серпня і невдовзі після цього розпочала спостереження за виборчим процесом зусиллями 57-ми експертів та довгострокових спостерігачів, які були розміщені в столиці та 20-ти обласних центрах України. В день виборів Міжнародна місія розмістила 563 короткострокових спостерігачів з 33-х держав – членів ОБСЄ, в тому числі 31 парламентаря з ПА ОБСЄ, 21 – з ПАРЄ, 8 – з ПА НАТО та 9 – з Європейського парламенту. 331 спостерігач був акредитований як спостерігачі ОБСЄ/БДПЛ. Міжнародна місія здійснювала спостереження за голосуванням і підрахунком голосів у більш ніж 2300 виборчих дільницях та у більш ніж 80 територіальних виборчих комісіях по всій Україні під час зведення результатів голосування на виборчих дільницях після їх закриття.

ОБСЄ/БДПЛ оприлюднить повний звіт щодо цих виборів приблизно за місяць після завершення виборчого процесу.

Міжнародна місія зі спостереження за виборами висловлює подяку Міністерству закордонних справ України, Міжвідомчій робочій групі Кабінету Міністрів України та іншим національним та місцевим органам влади за їхню допомогу та співпрацю в ході спостереження. Крім того, ММСВ висловлює подяку Центральній виборчій комісії за надання акредитаційних документів. Місія також вдячна Координатору проєктів ОБСЄ в Україні й посольствам, акредитованим у Києві, за їх підтримку під час всього періоду роботи Місії.

Для отримання подальшої інформації просимо звертатися до:

- Посла Герта-Гінріха Аренса, Голови Місії ОБСЄ/БДПЛ зі спостереження за виборами, у Києві (+380 44 537 79 01);

- Урдур Гуннарсдоттір, речника ОБСЄ/БДПЛ або Жілія Сафі, радника ОБСЄ/БДПЛ з питань виборів, у Варшаві (тел: +48-22-520-06-00);
- Владіміра Дронова, Парламентська Асамблея Ради Європи, у Страсбурзі (тел: +33 388 41 20 00);
- Яна Йорена, радника з питань преси Парламентської Асамблеї ОБСЄ, у Копенгагені (тел: +45 4041 16 41);
- Піетро Дуччі, Європейський парламент, у Брюсселі (тел: +3222 84 66 56);
- Світлани Светової, Парламентська Асамблея НАТО, у Брюсселі (тел: +32 2 707 41 11).

Адреса ОБСЄ/БДПЛ:

OSCE Office for Democratic Institutions and Human Rights
Al. Ujazdowskie 19
00-557 WARSAW
POLAND
Tel: +48-22-520-06-00
www.osce.org/odhr